

Vammaiset henkilöt korkeakoulutuksessa ja työelämään siirtyjinä

Annina Heini, Suunnittelija, VTM, Kynnys ry
OKM, Hilton Strand, 10.11.2020

Esityksen pohjana mm.

- ▶ Tarinoista Voimaa –hanke (ESR-rahoitus 2016-2019)
 - <https://www.esteettatoihin.fi/>
 - Selvitykset:
 - Heini & Klemetti (2018): Selvitys vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja –haasteista. Kynnys ry.
 - Aftan & Rentola (2018): Ohjausalan ammattilaisille suunnatun esiselvityksen raportti. HAMK.
- ▶ Muut kirjalliset lähteet

Tilastoja

- ▶ Korkeakouluopiskelijoiden vammaisuudesta ei ole rekisteripohjaisia tilastoja.
- ▶ Toimintarajoitteisista henkilöistä vain 23 % oli suorittanut korkea-asteen tutkinnon vrt. koko väestö 40 % (THL 2017).
- ▶ Arvio: vammaisia korkeakouluopiskelijoita 18 000 (OKM 2009, 4; Tilastokeskus 2017).
- ▶ Työikäisten vammaisten henkilöiden työllisyysaste arvioilta n. alle 20 %.
- ▶ Työttömyys korkeakoulutetuilla näkyy myös YVV:n raportissa (2016) ja Vanen selvityksessä (2007)
→ koulutuksella silti vaikutusta!

Keskeistä

- ▶ Korkeakoulujen esteettömyys ja saavutettavuus on parantunut, mutta töitä vielä tehtävä.
- ▶ Esteettömyys ja saavutettavuus on huomioitava kaikessa: myös varsinaisen opiskelun ulkopuolisessa toiminnassa.
- ▶ Tuen tarvetta myös perinteisten vammaryhmien ulkopuolella: mielenterveys, lukivaikeudet, autisminkirjo → Vaikeudet liittyvät paljon opiskelun ja opetuksen muotoihin.
- ▶ Perustuslaki 6 §, 18 § ja YK:n vammaisyleissopimus (art. 27)
- ▶ Yhdenvertaisuuslaki 6 §, 8 §, 15 § 23 § sekä 7 § koskien työnantajia
- ▶ Työsopimuslaki 2 luku 2 §

- ▶ Korkeakoulutuksen päämääränä työelämä.
- ▶ Ensimmäisen työpaikan löytäminen ja työuran aloittaminen on vammaisille nuorille usein huomattavasti hitaampaa ja vaikeampaa kuin vammattomille.
- ▶ Korkeakoululla on avainpaikka työelämään siirtymisen tukemisessa ja esimerkin näyttämisessä esteettömyys- ja saavutettavuuskysymyksissä.

Työllistymisongelmien taustalla

RAKENTEELLISET TEKIJÄT:

- ▶ Koulupolut
- ▶ Esteellinen ympäristö ja saavutettavuusongelmat
- ▶ Tiedon puute (tukijärjestelmä, vammaisuuden vaikutus työhön)
- ▶ Tukijärjestelmän ja tuen puutteet
- ▶ Kannustinongelmat ja tuloloukut

ASENNEILMAPIIRI:

- ▶ Huonoja kokemuksia ja syrjintää työelämässä, myös harjoittelupaikkojen osalta.
- ▶ Huomioitava, että myös hyviä kokemuksia.

Korkeakoulujen esteettömyyden ja saavutettavuuden puutteet

► **Reetta Mietola (2016):**

”Koulutuspolitiikan konteksti tarvitsee vammaisuuden käsitettä ja käsitteellistämistä vammaispoliittisen näkökulman mukaisesti. Siinä missä ”erityisyydestä” puhuvan koulutuspolitiikan huomio kohdistuu yksilöön ja hänen tarpeisiinsa, vammaispoliittinen näkökulma vaatii katseen kohdistamista yksilön ulkopuolelle, osallisuuden esteisiin”

► **Matti Laitinen & Paula Pietilä (2011):**

esteetön ympäristö = kaikille yhdenvertaiset toiminnan ja olemisen mahdollisuudet sisältävä fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen tila

Anna Niemelä (2011):

- ▶ Opiskeluympäristön fyysinen ja asenteellinen esteettömyys ovat keskeinen osa opiskelua
- ▶ Merkityksellisiä tekijöitä ovat myös:
 - Opiskelijan henkilökohtaiset voimavarat (vahva itsetunto, sinnikkyys, tietoisuus omista tarpeista ja oikeuksista sekä sosiaaliset suhteet)
 - Opiskelutaidot sekä vammaispalvelut ja muu yhteiskunnan tuki.
- ▶ Aktiivisen ja myönteisen ilmapiirin merkitys.
→ Tekijöillä on myös vaikutusta toisiinsa.

Villa & Kivisalmi (2016, OHO-hanke)

Opiskelijat, joilla jokin opiskeluun vaikuttava vamma/sairaus/haitta, kokivat kehittämistarpeita eniten:

- ▶ Tiedottamisessa, joustavoittamisessa, opinto-ohjauksessa ja perehdyttämisessä, henkilöstön tavoitettavuudessa, yleisessä vuorovaikutuksessa, asenneilmapiirissä, it-laitteissa ja -järjestelmissä, tilojen saavutettavuudessa sekä toiminnan laadun tasaisuudessa.
- ▶ Selvityksissä läpi 2000-luvun havaitut asenneilmapiirin ongelmat näyttivät myös säilyneen.
- ▶ Yhdenvertaisuuden kokeminen muiden opiskelijoiden kanssa n. 30 % matalampi (vrt. kaikki vastaajat 80 %).

Heini & Klemetti, Kynnys ry (2018, Tarinoista voimaa-hanke):

- ▶ Suurin osa opiskelijoista oli kohdannut vähintään jonkin verran esteellisyyttä oppilaitoksessa, harjoittelupaikassa ja työpaikalla.
- ▶ Työpaikkoja ja harjoittelupaikkoja vaikea saada.
- ▶ Harjoittelua ja työssä olemista vaikeuttaviksi tekijöiksi ilmoitettiin eniten 1) asenteet 2) esteelliset tilat.
- ▶ Oppilaitokset työpaikkoja edistyneempiä esteettömyysasioissa ja niistä tiedottamisessa
→ parannettavaa silti olisi (erit. tiedottamisen osalta)

- ▶ Opiskelijoilla voimakas tarve tuelle erityisesti työllistymisen osalta, mutta tuen saanti on vähäistä.
”Toivoisin korkeakouluun ohjaajaa, joka kannustaisi opiskeluissa, että antaisi neuvoja työelämään siirtymisessä ja hakutavoissa.”
”Kaikki neuvo ja ihan miltä vaan taholta on tervetullutta.”
”Kaipaisin neuvoja oman alani mahdollisista minulle soveltuvista työpaikoista erityisesti kouluni uraohjaajilta sekä TE-toimistosta.
- ▶ Kuitenkin on myös positiivisia esimerkkejä tuen saannista esim. opinto-ohjaajilta
- ▶ Opiskelijat ja työelämässä olevat korostivat aktiivisuuden ja reippauden merkitystä työnhaussa ja opiskelussa.
 - ▶ Onnistuminen työnhaussa ja opiskelussa antoi uskoa tulevaan.

Vammaisfoorumin kysely (2018):

- ▶ Oppilaitoksissa haasteet keskittyivät erityisesti oppilaitosten sisäänkäynteihin.
 - Liian kapea ja sään armoilla oleva luiska, puutteellinen opastus, vaikeaselkoinen ovenavausmekanismi, esteetön sisäänkäynti sijaitsee hankalassa paikassa ja ei ole itsenäisesti käytettävissä esim. lukituksen vuoksi.
 - Lisäksi hissien puute, raskaat ovet, induktiosilmukan puuttuminen, kulkuväyliltä puuttuvat ohjaavat listat sekä esteettömien autopaikkojen kaukainen sijainti.
- ▶ Lisäksi asenteellisuutta ja ymmärtämättömyyttä vammasta.
- ▶ Väärinymmärryksiä kommunikointitilanteissa.

Anni Kyröläinen (2020, TEM)

- ▶ Yhdenvertaisuuslain tulkinta kohtuullisista mukautuksista on se, että vain osa tiloista on esteettömiä.
- ▶ Perusopetuksen opinto-ohjauksen rooli on keskeinen.
→ millainen kuva vammaiselle nuorelle muodostuu omasta roolistaan työelämässä ja yhteiskunnassa yleisesti.
- ▶ Koulutusten nivelvaiheen yhteistyö edellyttää moniammatillista yhteistyötä
→ ohjauksessa huomioitava opiskelijan yksilölliset opiskeluvalmiudet ja edellytykset, vahvuudet, kiinnostuksen kohteet sekä jatkopolut työelämään ja korkeasteelle.
- ▶ Opinto-ohjausta tulee kehittää.

Rentola & Alftan, HAMK

(2017, Tarinoista voimaa-hanke)

- ▶ Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opinto- ja uraohjauksesta vastuussa olevat henkilöt arvioivat omaa osaamistaan vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tuen tarpeen tunnistamisessa ja opiskelijoiden ohjaamisessa:
 - 57 % arvioi omat taitonsa korkeintaan tyydyttäväksi
 - Useimmat vastaajat toivoivat lisää:
 - Koulutusta vammaisten tai erityisen tuen tarpeessa olevien opiskelijoiden tunnistamisesta, erilaisista tukimuodoista, opiskelijan kohtaamisesta ja vammaisten henkilöiden työhön sijoittumisesta.
 - Tietoa erilaisista vammoista ja mielenterveys- sekä neuropsykologisista ongelmista.

- ▶ Puolet vastaajista koki yleiset ohjaustaitonsa vähintään hyvän tai kiitettävän tasoiseksi, mutta vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaamisessa tilanne oli toinen:
 - n. 43% arvioi osaamisensa vain tyydyttävän tasoiseksi.
 - n. 80% arvioi osaamisen olevan korkeintaan tyydyttävää opiskelijoiden työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä. → Koulutusta toivottiin
- ▶ Ohjeistusta hyödynnetään vaihtelevasti tai sitä ei ole:
 - 61 %:lla on käytössä vammaisia ja erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita koskeva oppilaitoksen oma ohjeistus.
 - Noin 30 %:n vastaajien oppilaitoksista ei ohjeistusta ollut olemassa.

Ohjausalan ammattilaisten kokemat keskeiset haasteet

- ▶ Ohjaajien tiedot, taidot ja resurssit → Ylivoimaisesti haasteellisinta ajan ja resurssien puutteet
- ▶ Ohjaajat kokivat, ettei heillä ole riittävästi taitoa tunnistaa erityisen tuen tarvetta varsinkaan silloin, jos vamma ei näy päälle päin.
- ▶ Ei tunneta riittävästi opiskelijalle tarjolla olevia tukikeinoja, erityisjärjestelyitä tai palveluita.

Ratkaisuja ohjausalan ammattilaisilta

- ▶ Korkeakoulun monialaisen verkoston ja koko kouluyhteisön mukanaolo.
- ▶ Koulutukset vammaisuuteen ja erityisen tuen tarpeeseen liittyvissä asioissa.
- ▶ Asioiden varhainen puheeksi ottaminen ja uraohjauksen aloittaminen heti opintojen alussa.
- ▶ Oikean ja sopivan harjoittelupaikan löytäminen edistää opiskelijan työllistymistä.
- ▶ Ohjaajien ja opiskelijoiden myönteisellä asenteella vammaisuutta kohtaan edistetään opiskelijan työllistymistä.

Mahdollisia seurauksia, jos vammaiset opiskelijat jäävät huomiotta

- ▶ Jos esteettömyys- ja saavutettavuusasioista joutuu taistelemaan jo opintojen aikana, voi ajatus vielä haasteellisemmasta työelämästä uuvuttaa eikä voimat riitä työ- ja harjoittelupaikkojen hakemiseen.
- ▶ Opiskelumotivaatio ja opiskelujen keskeytys/viivästys
- ▶ Opiskelijabarometri (Lauronen 2019): Vammaisista tai pitkäaikaissairaista henkilöistä 34 % raportoi matalaa mielen hyvinvoinnin tasoa (Vrt. 15 % kaikki vastaajat).
- ▶ Korkeakoulutettujen vammaisten henkilöiden työttömyys keskimääräistä yleisempää.

Työllistymishaaste

Heini & Klemetti (2018):

- ▶ Vammaiset korkeakoulutetut ovat hankkineet korkea-asteen tutkinnon, sillä uskovat vahvasti, että sitä kautta työpaikka löytyy.
 - Osalla ei ollut ongelmia (koulutusala, tuuri, sitkeys, tuen saaminen erilaista, yksilöllisten tekijöiden vaikutus)
 - Suurin osa oli kokenut vaikeuksia (mm. asenteet, työn tekemisen vaikeus, harjoittelupaikan saaminen)
- ▶ Työllistymishaaste ei siis ole kaikille samanlainen.
 - vammaisten henkilöiden kirjo ja työllistymiseen vaikuttavat muut seikat (koulutusala, asuinpaikka ja muut henkilökohtaiset tekijät).

Lopuksi

1. Oppilaitoksen esteettömyyden ja saavutettavuuden edistäminen ei saa olla yksilöiden varassa, esim.:
 - Opiskelijan sitkeys ja oma selvitystyö
 - Yksittäinen perehtynyt opettaja/ opinto-ohjaaja
2. Pysyviä vastuuhenkilöitä sekä valtion koordinointia ja seurantaa tarvitaan.
3. Korkeakoulujen työelämäyhteistyö keskeistä ja tuki tarvittaessa vammaisille opiskelijoille harjoittelupaikkojen turvaamiseksi.

Hyödyllisiä verkkosivuja

- ▶ Esteettä töihin: <https://www.esteettatoihin.fi/>
- ▶ Esok-verkosto (Esteetöntä korkeakoulua):
<http://www.esok.fi/>

Lähteitä

- ▶ Heini & Klemetti (2018): Vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja –haasteista. Kynnys ry.
- ▶ Alftan & Rentola (2018): Ohjausalan ammattilaisille suunnatun esiselvityksen raportti. HAMK
- ▶ Nurmi-Koikkalainen, Päivi & al: Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. Työpaperi 38/2017, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- ▶ Mietola, Reetta (2016). Keskeneneräistä tasa-arvoa? Koulutuspolitiikassa piiloutuva vammaisuus. Kasvatus 4/2016.
- ▶ Pietilä, Paula & Laitinen, Matti (2016). Haasteita, pulmia ja jatkuvaa muutosta: Vammaisten työllistyminen elämäkertaa-aineiston valossa. Työryhmäesitys Vammaistutkimuksen päivillä 10.6.2016.
- ▶ Villa, Tiia & Kivisalmi, Sanna (2016). Korkeakoulujen saavutettavuus. Katsaus korkeakoulujen sosiaaliseen, psyykkiseen ja fyysiseen saavutettavuuteen opiskelijoiden näkökulmasta, Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö, OTUS 53/2016.
- ▶ Sosiaali- ja terveysministeriö (2010). Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle – Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4.
- ▶ Opetusministeriö (2009). Euroopan korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliset ja taloudelliset olot. Opetusministeriön politiikka-analyysiä 2009:1.
- ▶ Parrukoski Sanna & Karjalainen Jouko (2009). Tietoja vammaisten työllisyydestä ja toimeentulosta. Köyhyyskirjoituksia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Lähteitä

- ▶ Lauronen, Tina (2019). Korkeakouluopiskelijoiden mielen hyvinvointi. Opiskelijabarometri 2019. Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö.
- ▶ Valtakunnallinen vammaisneuvosto (2007). Esitys vaikeavammaisten työllisyystilanteen selvittämiseksi 11.9.2007.
- ▶ Oikeusministeriö (2016). "Vammaisena olen toisen luokan kansalainen." Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa. Lönnberg painot Oy, Helsinki.
- ▶ Niemelä, Anna (2007). "Joutuu vähän taisteleen". Tutkimus vammaisten ja kuurojen nuorten koulutuspoluista. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 29/2007. Helsinki.
- ▶ Laitinen, Matti & Pietilä, Paula (2016). Vammaisten ihmisten elämä Suomessa -hankkeen analyysiaineisto
- ▶ Laitinen, Matti & Pietilä Paula (2011). Koulutusta kaikille? Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen esteettömyys. Ammattikasvatuksen aikakausikirja 13(3), Okka-säätiö 2011.
- ▶ Kyröläinen, Anni (2020). Vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteelliset esteet. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:36. Helsinki.
- ▶ Ekholm Elina & Teittinen Antti (2014). Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133. Kelan tutkimusosasto 2014, Helsinki.

Kiitos!

annina.heini@kynnys.fi

p. 040 9401399

Kynnysry